

5ª CONVOCATÒRIA DEL PREMI ALBERT VIRELLA D'INVESTIGACIÓ COMARCAL 2023

| 123

El 24 d'abril del 2023, a la Masia d'en Cabanyes, es van reunir els membres del 24è Premi Eugeni Molero de periodisme comarcal i el 5è Premi Albert Virella d'investigació comarcal, que s'atorguen en una periodicitat biennal.

En la modalitat d'investigació comarcal per a adults, el jurat decidí atorgar el premi al treball anomenat *Mas de l'Artís. Història d'una masia vilanovina (1254-2022)* d'Aleix Salvó i Rivero.

A l'acta del jurat, hi consta que, segons les bases, el premi inclou la difusió del treball, totalment o parcialment, al BUTLLETÍ DE LA BIBLIOTECA MUSEU BALAGUER. El consell redactor del BUTLLETÍ ha considerat publicar el resum del text presentat al Premi mantenint les dades i la informació més rellevants, redactat per l'autor mateix.

MAS DE L'ARTÍS HISTÒRIA D'UNA MASIA VILANOVINA (1254-2022)

Aleix Salvó i Rivero

Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona.

|125

Resum en català: Situat al nord del municipi de Vilanova i la Geltrú, el Mas de l'Artís és un conjunt de construccions bastides a l'entorn d'una masia més antiga, que pertany a una finca explotada ininterrompudament per la mateixa nissaga familiar des que el rei Jaume I concedí els terrenys a Josep Artís.

Aquest article és un resum del treball d'investigació històrica, més extens, premiat pel XXIV Premi Albert Virella i Bloda. Dit treball pretén fer un repàs històric d'una de les masies més populars de la nostra ciutat. Hereus i pubilles, masovers, parcers i emfiteutes, entre altres, li han donat vida al llarg dels segles. I tots ells aporten un exemple de com s'administrava una explotació agrícola des del punt de vista familiar, productiu i social.

PARAULES CLAU:

Mas, hereu i pubilla, masover, rabassaire, emfiteute

Located in the north of the municipality of Vilanova i la Geltrú, Mas de l'Artís is a set of constructions built around an older farmhouse that belongs to an estate exploited continuously by the same family line since King Jaume I granted the land to Josep Artís.

This article is a summary of the most extensive historical research work, awarded with the XXIV Albert Virella i Bloda Prize. This work aims to do a historical review of one of the most popular farmhouses in our city. Heirs and pubs, landlords, sharecroppers and emphyteutes, among others, have given it life over the centuries. And all of them provide an example of how an agricultural operation was administered from a family, productive and social point of view.

KEYWORDS:

Rural house, male and female heirs, farmer, rascal, emphyteute

ASPECTES GENERALS

El Mas de l'Artís se situa a l'extrem nord del nostre municipi, enlairat dalt d'un turó, i envoltat de terres de conreu i bosc, en un enclavament destacat del paisatge. La masia originària, amb coberta a dues vessants amb carena paral·lela a la façana principal, forma part d'un baluard en el que hi ha altres edificacions.

Al llarg de la seva història el mas es dotà d'elements que procuraven la seva autosuficiència: cellers, corrals, quadres i granges d'aviram; i fins i tot un forn de calç. Documentat l'any 1609, el forn del Mas del'Artís estava acompanyat d'una carbonera.

A més de la calç i el carbó, el principal treball era el de la vinya i l'olivera i la moltura dels cereals, ja que tenien un molí de farina de tracció animal, que ja existia a l'any 1588. Una premsa de pedra també produïa oli. Però a la vegada era un centre de ramaderia, com ho demostren les notícies de l'estada de pastors a la masia durant els anys 1703 i 1705, així com la importància del seu corral, esmentat en la contribució de l'any 1818. Ja més en temps recents s'hi ha introduït l'apicultura, és a dir, la producció de mel amb panells d'abelles.

HEREUS I PUBILLES

Dels Artís als Ferrer (1254-1745)

Fou Francesc Puig i Figueres qui va descobrir l'origen de la masia, l'any 1254, mitjançant un vell pergami, desaparegut durant la Guerra Civil. A través d'ell sabem que el rei Jaume I el Conqueridor féu donació a Josep Artís de les terres on s'assentà la masia. Faltaven 17 anys perquè el mateix monarca li atorgués la famosa Carta pobla de Vilanova de Cubelles.

Aquest **Josep Artís**, l'hereu de la masia, fou l'encarregat de fer la rompuda i fer construir el mas.¹

Poc sabem del passat medieval de la masia original, que encara es manté dempeus i ben conservada. Hem d'esperar a ben entrat el segle XVI, concretament el 23 del gener de 1575, quan el rei Felip I va dirigir-se a tots els propietaris de Vilanova de Cubelles, els van obligar a plantar un cert nombre d'arbres.² El rei Prudent necessitava fusta per construir galeres i galiots de guerra, ja que hem de tenir en compte que era l'època de la batalla de Lepant i la desfeta de la Gran Armada. **Jaume Artís** serà, doncs, l'hereu del mas en aquell període, i va haver de plantar 50 arbres en un termini de tres anys.

Façana principal de la masia original. 23 d'abril de 1966. ACG/
Fons fotogràfic Vicenç Carbonell i Virella.

A Jaume Artís el succeí el seu fill **Montserrat**, casat amb **Elisabet**. Ells dos engendraren sis fills, el primogènit dels quals fou l'hereu, **Pere Artís**, nat el 1572.

Si fins en aquells moments la família Artís vivia a la mateixa masia, amb Pere Artís les coses canviaren. Va contraure matrimoni amb la geltrunenca **Eufrayna**. A partir d'aquí tots els fills tinguts per la parella foren batejats a la parròquia de la Geltrú. Això ens mostra que l'hereu i la seva família estaven absents de la masia, ja que aquesta pertanyia a la parròquia de Sant Antoni Abat. A més aquesta absència es veu reforçada amb l'aparició de la família Costa com a masovers del mas. Morta Eufrayna, Pere Artís va contraure matrimoni amb tres geltrunenques més; fet que ens avala la residència geltrunenca.

A principis del segle XVII, els Artís no només posseïen el Mas de l'Artís, sinó que a més eren propietaris d'altres terres situades a la partida de Creixell, el Mas d'en Palau, i el Pas de Bou. La compra i venda de terres situades en aquelles partides, testimoniats en els protocols notariais respectius, ens confirmen aquesta hipòtesi.³

A Pere Artís el succeí **Rafel Artís** (1605-1671). Casat dos cops, sembla que aquest hereu tornà a viure a la mateixa masia. Va tenir la mala sort que la seva segona muller fos, probablement, raptada pels corsaris berebers, perquè sabem que va morir com a esclava a Alger, el 1677.

A Rafel Artís el succeí el seu primogènit **Rafel** (1628-1684), que va contraure matrimoni amb **Margarida Roig**, el 1650. D'aquest matrimoni

nasqueren sis fills, ell primogènit dels quals heretà la masia.

Pere Artís i Roig (1652-1697) fou l'últim hereu de la família Artís. El 1674 va contraure un primer matrimoni amb **Marianna Torrents** (1655-1681), cabalera de la Masia d'en Torrents, i de la qual no hi ha constància que tingués descendència. El 1683 va contraure un segon matrimoni amb **Elisabet Alegret i Guasch** (1658-1702). La segona muller era descendent directa dels Alegret del Mas, propietaris de l'actual Masia del Notari, però també del veí Mas de la Fam. Això fa pensar en un matrimoni estratègic.

Amb Elisabet Alegret tingué sis fills. Pere Artís i Roig va morir el 1697 i deixava les seves propietats a mans de la seva muller, i al seu fill, **Magí Artís i Alegret**.

Els documents notariais i municipals donen testimoni que la vídua Alegret gestionava les terres del mas. La raó era senzilla: ella actuava com a usufructuària i com a tutora del seu fill menor d'edat. El 2 de juny del 1709, l'Elisabet i en Magí vengueren a carta de gràcia una terra a Damià Solà, situada a la partida de Mas d'en Palau.⁴Fou l'últim acte notarial que feu l'hereu Magí Artís, perquè morí

aquell mateix any, a l'edat de 21 anys. Amb ell s'extingia la família Artís.

Als Artís els succeïren els Ferrer de Llacunalba. Però el primer esment de la família Ferrer és anterior al 1709. El 1693, mentre era hereu del mas Pere Artís i Roig, apareix Josep Ferrer "del Mas del Artís", en el *Llibre de Tables dels Arrendaments* del notari Martí. I és que l'investigador de la toponímia local, Vicenç Carbonell i Virella, apunta que els Ferrer de Llacunalba entraren al Mas de l'Artís com a masovers. Això sí, molt vinculats amb els Alegret del Mas, família la qual pertanyia la vídua Alegret.

Els Ferrer eren originaris del municipi de Canyelles; i des del 1651 ja els trobem com a propietaris de la Masia de Llacunalba. Aquesta no era una propietat menor, ja que era tan extensa com les veïnes Mas de la Fam i Mas de l'Artís. A més, aquesta família va arribar a posseir la masoveria del Padroell, i a principis del segle XVIII Miquel Ferrer ja administrava les terres del Mas de la Fam. És a través d'un ban del 8 de novembre del 1704 que es parla del "Corral de Miquel Ferrer, dit lo Alegret del Mas". Es produí, doncs, un cercle tancat entre les famílies Artís, Ferrer i Alegret.⁵

Més revelador és el protocol notarial firmat el 10 de febrer del 1704, en el qual Francesc Rigual, pagès de les Garrigues, i la seva muller, Maria Alegret, propietària, reconeixen a Miquel Ferrer del Mas de l'Artís deure-li diners del dot donat al seu primer marit pel difunt Josep Alegret del Mas.⁶ Aquest mateix Miquel Ferrer, que recordem, administrava el Mas de la Fam, reconeixia que el seu germà, Josep Ferrer, pagès “del Mas de l'Artís”, li va donar diners del dot de la donzella Maria Alegret.⁷

Estant malalt de mort, Magí Artís i Alegret féu testament. Després d'assegurar a la seva mare com a “senyora maiora”, i usufructuària dels seus béns, nomenà com a hereva universal a la seva germana **Elisabet Artís i Alegret**; de 14 anys, i és de suposar que qui gestionés l'herència fos la mare.⁸

Elisabet Alegret i Guasch moria el 1720, i quan feu testament també nomenà hereva la seva filla. En cap dels dos testaments es fa esment del Mas de l'Artís, sinó de béns en general.⁹ Val a dir que l'última representant de la família Artís va contraure matrimoni amb **Josep Giralt i Puig**, pagès geltrunenc. Giralt no només era veí dels Artís perquè era geltrunenc, sinó perquè les

seves terres afrontaven a tramuntana amb el mateix Mas de l'Artís. Era propietari de l'anomenada *mntanya d'en Giralt*, situada entre les terres del mas protagonista i les del Corral del Miró. Avui dia aquest turó se'l coneix com el *Punt de Mitjotes*.¹⁰

És probable que els Ferrer es fessin amb la propietat del Mas de l'Artís entre el 1709 i el 1716. No hi ha document notarial que ho testifiqui, car els protocols notariais que abasten el període de la Guerra de Successió van desaparèixer. El que és ben segur és que els Ferrer no van arribar a ser hereus del Mas per via matrimonial, perquè no hi ha constància de cap enllaç entre una pubilla Artís i el masover Ferrer. La idea que la masia mai fou venuda manca de documentació que ho avaluï. Però, qui sap si durant aquells anys tan convulsos, la vídua Alegret va haver de fer el pas de vendre la masia al que fins aquell moment havia estat el masover, o fins i tot una simple donació.

El 1716 en una memòria s'exposa que el Mas de l'Artís ja era propietat dels Ferrer. El primer membre documentat d'aquesta nissaga fou **Josep Ferrer**, nat a Canyelles, i fill de Pere Ferrer de Llacunalba.¹¹ Per diferenciar-lo de la resta de familiars

el seu cognom anà acompanyat amb el topònim “del Mas de l’Artís”.

Va contraure tres matrimonis, el primer amb **Maria**, el segon amb **Maria Sunyer** i el tercer amb **Maria Ventosa** vídua d’Urgellés. El segon hereu Ferrer fou **Josep**, nascut el 1668. Va contraure matrimoni amb **Eulàlia Urgellés i Ventosa**, filla de la citada Maria Ventosa. Morta l’Eulàlia, Josep Ferrer tornà a casar-se, aquest cop amb **Anna Maria Colomer** (morta el 1751); amb qui engendrà deu fills.

El Mas de l’Artís fou heretat per **Salvador Ferrer i Colomer**, nat el 1698. El 1728 va contraure matrimoni amb la vilanovina **Maria Amell i Roig**. Els Ferrer ben aviat van esgotar la capacitat d’engendrar hereus mascles per perpetuar el cognom; del matrimoni en nasqueren sis filles. La primogènita, **Maria Ferrer i Amell**, esdevingué la pubilla del mas i a través d’ella la família Noya va fer-se amb l’heretat.

Segons el cadastre del 1739, el Mas de l’Artís era la peça número 1.300. Salvador Ferrer i Colomer constava com a propietari. Estava situada a llevant amb Joan Iglèsies, Manuel Pers, Joan Serra i Francesc

Miró i Gassó; a migdia amb el dit Pers, Josep Giralt, Joan Serra, Josep Torrent, pagès i Joan Llunes; a ponent amb el dit Llunes, el camí de la Serra del Gat i part del terme de Castellet; i a tramuntana amb el terme de Canyelles i amb el dit Joan Iglèsies. Tenia una part de vinya de primera qualitat, vuit parts de segona qualitat, cinc parts d’oliveres de primera qualitat i tres parts de segona qualitat, tenia zones hermes i roquissars.¹²

Els Noya (1745-1835)

L’últim hereu de la família Ferrer, en Salvador, va morir sense descendència masculina. Així, doncs, el mas fou heretat per la seva filla gran, **Maria Ferrer i Amell**. La pubilla havia de contraure matrimoni, i com era d’esperar el seu cognom seria substituït pel cognom del seu futur marit.

El pubill fou **Ramon Noya i Andreu**, fill de Joan Noya i de Margarida Andreu; i cabaler del mas de Cal Noya, de Castellví de la Marca. En aquella època el mas pertanyia al terme parroquial de Sant Sadurní de Castellví “extrem de la marca del Penedès”. Cal Noya també era una masia d’origen medieval, de la qual es tenen notícies des del 1417. I

és en aquella data que els Noya la compraren a Pere de Casanelles.¹³

La Maria i en Ramon van contraure matrimoni el 30 de novembre del 1745, a la parròquia de Sant Antoni Abat.¹⁴ I l'1 de desembre del mateix any es firmaren els capítols matrimonials en una de les habitacions de "lo mas d'en Artís". A partir d'aquell moment Ramon Noya va esdevenir el pubill del Mas, és a dir, el marit de la pubilla. Cal, doncs, que ens aturem una mica en aquesta figura ben típica del pairalisme català. Joaquim de Camps i Arboix va escriure sobre el pubill:

"El pubill jugarà un paper o un altre segons que sigui la seva personalitat. S'imposarà a tots àdhuc a la pubilla, en el govern de la casa i del patrimoni, o serà un mer instrument al servei de la perpetuació de la nissaga"¹⁵

No se sap en quin grau s'imposà a la seva muller el pubill en els afers de la masia; però el seu nom i el de Maria Ferrer apareixen junts en els documents notariais, mentre ella és viva. Això significa que, malgrat que ella fos la propietària, el marit també coadministrava la finca. El mateix autor citat abans ens aporta més informació de la figura del pubill pel que fa a l'aixovar:

"L'aixovar del pubill no té prerrogatives del dot, és a dir, no produeix opció ni hipoteca dotal. Afavoreix el pubill, d'altra banda, el que s'anomena cabalatge consistent en una quantitat en concepte de soldada que en diverses comarques esdevé un peculi creditici del pubill durant el matrimoni. Llevat pacte contrari, deixarà d'esser satisfeta la soldada al cap de 10 anys del casament. El marit no podrà disposar de la soldada fins que quedi vidu o deixi la casa, però, en aquest darrer supòsit, sinó existia causa justa d'absència perdrà els aliments pactats a favor seu".¹⁶

De l'heretat de Maria Ferrer i Ramon Noya, destacà, com ja veurem, l'arribada d'un únic masover i els problemes interns de la família. Maria Ferrer va morir el 5 d'agost del 1768, als 39 anys.¹⁷ Al llit de mort dictà testament, redactat pel notari Carles Cassany. Disposava que l'usdefruit de la masia passés a mans del seu marit i que l'herència universal fos Joan Noya i Ferrer.¹⁸

Passats vuit dies de la mort de la pubilla, el vidu Ramon Noya va fer un inventari de tots els béns mobles i immobles pertanyents a la difunta. El document fou redactat pel notari Francesc Romeu. Aquest document serveix d'exemple dels objectes que podria tenir qualsevol mas o casa

pairal catalana de l'època. El notari anava habitació per habitació, redactant la llista de tots els objectes que hi havia i el seu estat.

Cal destacar, en aquest inventari, que totes les propietats vilanovines que tenien els Noya només es concentraven en el Mas de l'Artís. La resta de possessions estaven situades al terme municipal de Canyelles. Això vol dir que l'herència de la família Artís, que s'estenia per diferents partides de Vilanova, s'havia venut en el passat, i que totes les terres canyellenques s'haurien adquirit en temps de l'heretat dels Ferrer. Els Noya, sense comptar el Mas de l'Artís, controlaven 45 jornals de terra al municipi veí.¹⁹

Morta la pubilla esclatà un conflicte entre el vidu i el nou hereu, Joan Noya i Ferrer. Home sense escrúpols no dubtà a enganyar a uns quants vilanovins per aconseguir que el vell pare renunciés a l'usdefruit i accedís a donar-li el mas i la resta propietats. La baralla entre pare i fill arribà a dur-se fins a la Reial Audiència de Catalunya, tribunal suprem del Principat. El plet, conservat íntegre a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, constitueix un exemple de fins a quin punt un fill podia arribar a intentar obtenir amb paranys una propietat que encara no li pertocava.²⁰

El pubill Ramon Noya va sobreviure a la Maria nou anys, ja que moria el 13 de desembre del 1777.²¹ Sis anys abans havia dictat testament al notari Francesc Romeu, el 2 de juny del 1771. Després de dictar clàusules de sepultura i les llegendes corresponents, deixava de mala gana l'herència universal al seu conflictiu fill.²²

L'heretat de **Joan Noya i Ferrer** començà el 15 de desembre del 1777, arran de la presa de possessió dels béns heretats dels seus pares. En Joan havia nascut el 17 de novembre del 1746.²³ Hi havia contret matrimoni amb **Margarida Bartomeu i Serra**, filla del pagès Vicenç Bartomeu i de Margarida Serra, tots tres naturals i residents a Viladecans. Tingueren set fills, els tres primers nascuts a Viladecans. Havia estat un matrimoni no consentit per part dels Noya, els quals no van assistir a la cerimònia de casament.

El protocol notarial de presa de possessió del Mas de l'Artís, conservat a l'Arxiu Comarcal, esdevé un exemple d'aquest tipus d'acte, estès arreu de Catalunya. Esdevenia tot un acte simbòlic que val la pena que tinguem en compte. Magí Raventós, sots-batlle de Vilanova, i Joan Montserrat, el notari que prenia

nota de l'esdeveniment, en foren testimonis.

La primera possessió descrita, és lògicament, la joia de la corona, el Mas de l'Artís. La descriuen com una casa, pallissa i corral, formada i dividida per terres de vinya, camp, erm, muntanya i una part boscosa, on es podien apreciar oliveres, garrofers i figueres.

El procediment de la presa de possessió es descriu de la següent manera:

“Prengué possessió corporal, real, actual o quasi d'aquella, y en senyal de sa verdadera possessió predita prengué la clau de les portes del portal principal de la mateixa casa i tancà y obrí aquelles.

Caminà per la predita Heretat, y prengué un puny de terra y herbes de cella y ho espargí sobre dita heretat per les quatre parts del vent.”²⁴

La mateixa acció la feu a la pallissa. Seguidament, sense ser acompanyat pel sots-batlle, passà a prendre possessió de les terres del terme de Canyelles esmentades prèviament.²⁵ Tampoc s'estigué de fer un nou inventari dels béns que hi havia dins el mas.²⁶

Les propietats de la família Noya es van veure augmentades a partir del

22 de maig del 1782. Aquell dia, Vicenç Bartomeu, sense descendència masculina, instituí com a pubilla a la seva filla Margarida, probablement a contracor, perquè també havia patit les males praxis del seu violent gendre. En morir l'hereu Bartomeu, totes les propietats de Viladecans passaren a mans de la pubilla, que al seu torn es fondrien a mans dels Noya.

El que va passar fou que el matrimoni Noya-Bartomeu esdevingué la unió d'un hereu amb una pubilla. Eren unions molt poc habituals, no sempre buscades, sinó com a resultat de contingències familiars diverses, i fins i tot degudes a l'atzar. Era el cas que ens pertoca. Però, cal que tinguem en compte que les dinàmiques familiars eren profundament conservacionistes respecte al patrimoni heretat. Les incorporacions de nous patrimonis, quan es produïen, eren el resultat de la feblesa dels altres més que d'una decidida política familiar incorporacionista.²⁷

L'heretat de Joan Noya i Ferrer finalitzà el 31 de juliol del 1790.²⁸ Fou succeït pel seu primogènit, **Josep Noya i Bartomeu**, nat a Viladecans. A aquest hereu li tocà fer front a un plet que li esclatà, i que tenia orígens en temps del seu

pare. **Pere Noya i Ferrer**, germà d'en Joan, i oncle d'en Josep, reclamava la llegítima que segons el testament de la difunta pubilla Ferrer li pertocava. Pobre de solemnitat, ell i la seva família malvivien del petit sou que ell cobrava i de la sopa *boba* que donaven als convents dels carmelites descalços i dels caputxins. El difunt hereu no havia complert les clàusules testamentàries de la seva mare i havia deixat al carrer el seu germà. El cas també arribà a la Reial Audiència, però aquest cop no se'n conserva la sentència final.²⁹

El juny del 1802 moria Margarida Bartomeu i Serra, i en virtut del seu testament Josep Noya incorporava directament les propietats de Viladecans a les de Vilanova i Canyelles.³⁰ De fet, en un protocol de procura, firmat el 29 de maig del 1796, la Margarida havia reconegut elseu fill com a hereu universal i li atorgà plens poders per representar-la. Mitjançant dita procura, Josep Noya i Bartomeu va desplaçar-se fins a Viladecans per prendre possessió de les terres heretades i ordenar la redacció d'un inventari de tots els béns.³¹

En Josep s'havia casat, el 21 de desembre del 1790, amb la geltrunenca **Mariana Carbonell i Rosell**.³² Filla de l'hortolà Miquel Carbonell, de la Geltrú, i de Rosa

Rosell, la Mariana era membre d'una família de pagesos que treballava les terres de la Sínia del Diabló.³³ El matrimoni Noya-Carbonell tingué nou fills.

Quan els vilanovins i geltrunencs s'envalentonaren a provar sort i fer fortuna a les Amèriques, els Noya també s'hi apuntaren. Dos fills cabalers de Josep Noya van decidir marxar a l'aventura. En Salvador i l'Hermenegild marxaren de Vilanova cap a les Illes de Barlovento. El primer patí un fracàs estrepitos i, endeutat, tingué plets amb la família Raventós i Soler per l'impagament de préstecs.³⁴

Josep Noya i Carbonell, nat el 29 d'abril del 1792, fou el darrer hereu de la família. El 1813 s'havia casat amb la ribetana Magdalena Mestre. D'aquest matrimoni nasqueren cinc fills (tres noies i dos nois). Els dos fills mascles moriren abans que el pare; i deixaren l'hereu sense descendència masculina. Així doncs, el futur de la masia passava a mans d'una segona pubilla.

Els Puig (1835-2022)

Teresa Noya i Mestre, nascuda el 31 de maig del 1814, va esdevenir la pubilla de Mas de l'Artís.³⁵ Als 21 anys va contraure matrimoni amb Sebastià Puig i Carsí, pagès de

la masia d'en Parellada. En Sebastià havia nascut el 28 d'agost del 1806, a la mateixa masia, que anys més tard se la coneixeria amb el nom actual, *masia d'en Cabanyes*. Era fill del masover, Sebastià Puig i Catasús i de la Gertrudis Carsí i Plana.

La família Puig ocupà la masoveria de la masia d'en Parellada a partir de Sebastià Puig i Corbella (Ribes, 1718 – la Geltrú, 1786), que era descendent directe d'una família de pagesos provinents del veí poble de Sant Pere de Ribes. La masoveria de Puig i Corbella passà al seu nebot, Magí Puig i Roig (1756-1806), casat amb Teresa Catasús i Miravent.³⁶

El 28 de gener del 1835, sota l'atenta mirada del notari Joaquim Fuster, els nuvis firmaren capítols matrimonials. En ells en Sebastià quedava instituït hereu universal dels seus pares; i la Teresa va rebre en donació el Mas de l'Artís i tota la resta de béns, que no gaudiria plenament fins a la mort del seu pare.³⁷ Finalment, el casament es celebrà a la geltrunenca capella de Santa Magdalena, el 2 de març del 1835.³⁸ El matrimoni tingué deu fills, dos dels quals destacaren: en Sebastià i en Ramon.

Se sap que durant l'heretat de la pubilla Noya la família adquirí noves

terres. En els amillaments del 1861 es testimonia que el matrimoni tenia terres situades a les partides del Mas Tapet (vinya i garrofers), el Maset d'en Safons (garrofers), Mas d'en Pers (cereals, vinya i garrofers), i el Padruell. Dins el nucli urbà de Vilanova, posseïen la casa pairal del carrer dels Estudis 22-24, una casa al mateix carrer número 27, dos patis al carrer de les Tires, 29, i un celler al carrer de l'Aigua 12.³⁹

Cal destacar que en aquest període, els Puig deixaren de viure al Mas de l'Artís, i passaren gran part de l'any a la casa pairal del carrer dels Estudis. Aquest fet donà pas a la creació ininterrompuda de la masoveria al Mas de l'Artís.

La Tercera Guerra Carlina (1872-1876) afectà de ple a la masia quan un escamot de carlins havien segrestat a Sebastià Puig i Carsí; pel qual, òbviament, demanaven un rescat. El pas pel Mas de l'Artís era gairebé obligatori per als que es dirigien de Canyelles a Vilanova i la inversa. No és d'estranyar que la masia fos objecte de més d'una visita inesperada dels partidaris de Carles VII de Borbó. Precisament, un exemple, ens el dóna el *Diario de Villanueva*, que testimoniava l'albirament d'un carlí pels voltants del Mas.⁴⁰

El 14 de febrer del 1879, morí Sebastià Puig i Carsí, als 73 anys. A la seva mort el patrimoni de la família Puig havia augmentat. Se li havien afegit terres al Prat de Vilanova, una peça de terra a Mas de les Catalunes i una altra a Rocacrespa.⁴¹

Malgrat que la pubilla Noya era la propietària i encara era viva, fou son fill, el primogènit, **Sebastià Puig i Noya**, qui va prendre les regnes de la masia. En Sebastià havia nascut la matinada del 24 de setembre del 1844.⁴² Als 33 anys va contraure matrimoni amb **Rosa Soler i Jorba**; filla de Josep Soler i Miret, i de Maria Jorba i Vallés; tots tres de Sant Miquel d'Olèrdola. Els capítols matrimonials es firmaren a Vilanova, el 27 de novembre del 1877. En ells es descriu el Mas de l'Artís de la manera següent:

“Se compone de una casa de labranza y un piso y una guardilla de alto, con sus bodegas, lagares, pajar, corrales y demás dependencias, conteniendo las partes edificadas una superficie de 999 m², la cual se halla enclavada en tierras de la expresada heredad y ésta se compone de 93 mojudas, una mundina, iguales a 4.556 áreas, 80 centiáreas, tierra de cultivo entre viña, campo, algarrobos, olivos y algunos árboles frutales y más 194 mojudas, 8 mundinas, equivalentes

a 9.523 áreas, 70 centiáreas de bosque, yermo y monte rocal”.⁴³

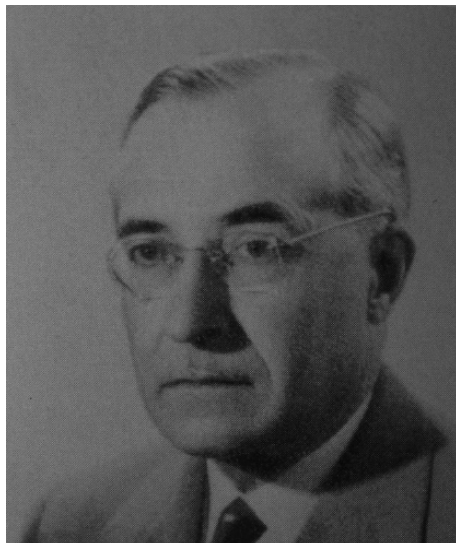
L'heretat de Sebastià Puig i Noya durà fins al 1920. Durant el període en què ell fou l'hereu del Mas, gran part de Catalunya fou devastada per la crisi de la fil·loxera, i una gran part de les vinyes van morir a causa de la plaga. Precisament, l'any 1888 a Sebastià li tocà pagar 1'50 pessetes de contribució per combatre el mal causat a les seves 999,500 hectàrees de vinya. Un altre fet a destacar fou l'any 1882 quan l'hereu prengué part de l'Exposició Regional amb els seus coneguts vins i vinagres de la masia.⁴⁴

El 16 d'octubre del 1889 l'Ajuntament de Vilanova establí una comissió per fixar la línia divisòria entre Vilanova i la Geltrú i els termes municipals limítrofes. La primera fita divisòria entre Castellet i Canyelles estava situada a Mas de l'Artís, i la segona al Fondo de la Pastera. Mentre la comissió es trobava en dit lloc, Teresa Noya i Mestres s'hi va personar i va manifestar que era la propietària de dita terra partida entre els dos municipis, i que volia que fossin les dues de Vilanova. Els comissionats van concedir-li una petita variació del traçat. El tercer molló estava situat al Fondo d'en Gallart, a tramuntana del Mas.⁴⁵

El 25 de gener del 1891 nasqué Sebastià Puig i Soler, però com que morí jove, deixà el matrimoni sense descendència. El 1893 moria la pubilla Teresa Noya i Mestres; ella mateixa, veient quin camí prenia el futur, va preveure una línia de successió en el seu testament. En cas que en Sebastià morís sense fills, el Mas i la resta de propietats passarien al seu germà, Ramon Puig i Noya, i als seus descendents.

El 1900, Sebastià Puig consta com a vocal de la Subdelegació Vilanovina de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la institució agrícola més antiga d'Espanya i una de les més antigues d'Europa. Acol·lia i defensava la propietat rústica i rural, ja que aquesta es considerava un puntal essencial de l'economia i un actiu irrenunciable.⁴⁶ Se sap que també fou enginyer de camins, ja que va ser l'autor d'un plànol del terme de Sant Pere de Ribes on constaven els camins veïnals, carreteres i la línia del ferrocarril. Dit plànol està signat a data de 10 d'agost del 1891, i es conserva a l'Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes.

En efecte, el 22 de novembre del 1920 morí Sebastià Puig sense fills. Però les propietats no passaren al

Francesc Puig i Figueres.
Arxiu fotogràfic de la família Puig.

germà, que havia mort abans que ell, sinó al seu nebot, **Francesc Puig i Figueres**.

Nascut el 21 de novembre del 1895, en Francesc era fill de Ramon Puig i Noya i de Francesca Figueres i Ventosa. Va contraure matrimoni amb **Maria Assumpció Olivella i Reinés**, filla de Manuel Olivella i Marquès, propietari de la casa Olivella i de la masia i xalet del Xicarró. De la unió nasqué una única filla, **Maria Francesca Puig i Olivella**.

La carrera professional de Puig i Figueres fou brillant. Cursà els estudis de Peritatge Industrial a l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú i fou enginyer d'indústries tèxtils a l'Escola de Terrassa. Fou professor de dibuix tècnic a Vilanova i a Terrassa; i també catedràtic de l'Escola de Béjar i la de Terrassa. Però sobretot destacà per dues coses: fou soci fundador de *Materiales Hidráulicos Griffi S.A* (1923); i l'introduïdor del ciment pòrtland blanc a Espanya.⁴⁷

Es diu que Puig i Figueres es passava dia i nit al costat dels treballadors per inculcar-los el seu pensament i els seus coneixements adquirits a Itàlia i practicats especialment en els baixos de la casa pairal del carrer de Barcelona. I és que havia après la

tècnica del ciment blanc aprofitant el viatge de noces a Itàlia.⁴⁸

Es poden aportar altres dades complementàries sobre Puig i Figueres. El gener del 1912 participà al Segon Congrés de l'Ateneu i Associacions de Cultura, junt amb la seva germana, Gertrudis Puig i Figueres, i la seva mare, Francesca Figueres i Ventosa.⁴⁹ El 3 de juliol del 1914 ja s'havia especialitzat en mecànica a l'Escola Industrial.⁵⁰ El 10 de gener del 1920, com a secretari del Foment del Treball, marxà a Madrid per formar part de la Comissió de Delegats de las *Sociedades Económicas*.⁵¹ El 27 de març del 1921 fou nomenat Secretari de l'Associació dels Amics de la Música; sota la presidència de Carles de Cabanyes i Marquès.⁵² A tall d'anècdota, el 5 d'agost del 1947, s'havia recuperat el Ball de Diables i la Mulassa, i va passar que:

“Quan tothom desfilava cap a casa seva, la Mulassa restà ja a l'Ajuntament i els Diables realitzaren dues ballades davant els domicilis dels Srs. Josep Maria Bultó i Marquès i Francesc Puig i Figueres, acabant d'aquesta manera la seva tasca del matí”.⁵³

Durant l'heretat de Francesc Puig, el Mas de l'Artís va gaudir de

Masia nova o habitatge dels hereus. Edifici que va ser projectat i fet construir per Francesc Puig i Figueres. 23 d'abril de 1966. ACG/Fons fotogràfic Vicenç Carbonell i Virella.

reformes notables. S'introduïren algunes millores tècniques de conreu innovadores a la vinya i en altres camps. Fou ell mateix qui projectà i feu construir l'edifici nou del mas, millorant les instal·lacions, i fins i tot construint un laboratori que havia traslladat de la casa pairal geltrunenca.

El 18 d'octubre del 1943 demanà permís a l'Ajuntament per obrir un pou al mas.⁵⁴ El 3 de febrer de 1948 demanà permís per a la construcció d'uns nous corrals.⁵⁵ El 1952 un inspector el denunciava per haver fet les grans obres al complex agrícola, les quals va restaurar la masia vella, construir un celler, i l'edifici nou (que és el que tots veiem des del camí).⁵⁶

També va promoure l'arranjament i ampliació del camí que conduïa al Mas; que va generar protestes i polèmiques entre els propietaris de les finques afectades.⁵⁷

Francesc Puig i Figueres morí el 6 d'abril del 1966.⁵⁸ La masia passà a mans de la seva pubilla, **Maria Francisca Puig i Olivella** (morta el 2016); que va continuar l'obra del seu pare, acabant l'edifici que ell havia projectat. Amb ella es construí la gran porxada i la torratxa, coneguda familiarment amb el nom de Palomar.

Puig i Olivella va viure dos grans incendis que per poc afectaren de ple el complex de la masia. Entre el 3 i el 4 de juliol del 1989 es cremà

bona part del bosc que envoltava el pintoresc camí del Mas Torrat al Mas de l'Artís. Però el més recent fou el del juny del 2012, quan l'incendi s'inicià vora el pantà del Foix i arribà a afectar de prop el Mas.

MASOVERS, PARCERS, EMFITEUTES I ALTRES

Els masovers

La figura del masover és indispensable en qualsevol masia, tant a l'Època Moderna com a la Contemporània.

En termes oficials, el masover era aquell individu que vivia i treballava en una masia de la qual no era el propietari. A canvi, rebia una part proporcional dels guanys obtinguts sobre els productes. És a dir, el masover tenia cura de tota l'activitat del mas davant l'absència del propietari. Podríem definir-lo, també, com una persona que accepta el contracte de masoveria amb el compromís de residir-hi durant cinc anys, i estar obligat a pagar un terç del gra d'aresta anual.⁵⁹

Al Mas de l'Artís trobem masovers en diversos períodes, segons l'estada dels seus propietaris: els Artís en tingueren, els Ferrer no, els Noya durant un curt període de temps al principi del seu heretat; i amb

els Puig la masoveria s'instal·laria permanentment.

Els primers masovers de què es té notícia foren els de la família Costa; **Antoni Costa** ocupà la masoveria entre els anys 1610 i 1612.⁶⁰ El 1624 trobem **Pau Costa**, probablement fill de l'Antoni.⁶¹ L'1 de desembre del 1650 es documenta **Joan Costa** del Mas de l'Artís, germà d'en Pau, al qual sí que s'atribueix la possessió d'un ase.⁶²

Tot i que Vicenç Carbonell fa esment dels Costa fins al 1653, sembla que entre el 1635 i el 1651, la masoveria fou ocupada per **Francesc Gallart**, que a més de les terres del Mas de l'Artís, també tenia cura d'una vinya de Rocacrespa.⁶³ El 24 d'agost del 1653 **Elisabet Gallart**, vídua de Francesc Gallart del Mas de l'Artís, és documentada per vendre un censal mort que obligava la meitat d'una terra que tenia al Mas Roig.⁶⁴

En el curt heretat de la família Ferrer sembla que no visqueren masovers al mas. Hem d'esperar l'1 de gener del 1760 quan s'iniciava la masoveria de **Joan Claver**, durant l'heretat del matrimoni Noya-Ferrer. El contracte d'arrendament es firmà per un període de tres anys; i englobava tot el mas, el corral i

altres edificis, amb les vinyes, boscos, cultius, camps; així com les terres situades a Canyelles. El preu a pagar per l'arrendament fou de 255 lliures (85 lliures anuals). Home de màxima confiança actuà com a marmessor del testament de Maria Ferrer i Amell. També el trobem com a prestador del pubill Ramon Noya.⁶⁵

La resta dels hereus Noya no va arrendar el mas a un masover. Però ja hem vist que els Puig ho van canviar tot. En el cens del 1873 apareixen els noms de **Joan Raventós i Totusaus** i **Rosa Alsina**, nadius de Canyelles i Olèrdola respectivament, com a habitants del mas.⁶⁶ També són anomenats el 1876.⁶⁷

Després dels Raventós, passaren pel mas els Mestres, documentats el 1888. Aquell any es produí la mort de **Marina Vidal i Cuadras**, als 25 anys, muller del masover **Alfons Mestres i Marcé**.⁶⁸ Natural de Ribes, l'Alfons es tornà a casar amb **Matilde Soler**, amb la qual tingué un fill, **Alfons Mestres i Soler**.⁶⁹

A partir del 1891, la masoveria passà a mans de la família Llopart, natural de la Bisbal del Penedès. El patriarca de la nissaga fou **Pau Llopart i Bundó**, nascut el 8 d'agost del 1831.⁷⁰ En Pau estava casat amb

l'**Antònia Morgades i Guasch**. La família, però, quedà afectada per la mort violenta del patriarca, el 23 d'octubre del 1892, Pau que s'havia suïcidat penjant-se a una figuera quan tenia 61 anys.⁷¹

La masoveria passà, doncs, al primogènit de la família, **Josep Llopart i Morgades**, casat amb **Josepa Vallés i Garriga**. Ara bé, al mas hi viva tota la família, inclosos pares fills i oncles. Tot i que al padró del 1894-1895 no consta el Mas de l'Artís com a habitat, els Llopart conservaven la masoveria segons el padró del 1913.⁷²

Als Llopart els substituïren els Calvet. El padró del 1930 testimonia la masoveria del pagès **Joan Calvet i Mercarder**, de 65 anys i natural de la Bisbal del Penedès. Estava casat amb **Teresa Inglés i Mercader**, de 57 anys i natural de Lió.⁷³ Durant la Guerra Civil, el mas sembla que no va estar habitat, si tenim en compte els padrons del 1936 i 1940.

A partir dels anys 50 del segle passat, la masoveria fou ocupada per **Josep Zenón**, casat amb l'**Almerinda**. La masoveria de Zenón durà fins als anys 1960, quan, segons el testimoni consultat, l'home es suïcidà penjant-se d'una biga.⁷⁴

Caldrà esperar als anys 1980 per trobar a en **Joaquim Pascual**, i en **Joan** (el cognom del qual s'ignora), procedents de Manresa. Els dos eren cunyats perquè llurs mullers eren germanes.⁷⁵

Seguidament, la masoveria passà a mans d'una família procedent de Vilafranca del Penedès. Quan el masover morí, deixà la vídua i un fill per continuar la tasca. Però, malgrat que la pubilla Puig oferí una millora del contracte, el fill del difunt masover declinà la possibilitat de continuar.⁷⁶

En l'actualitat, la masoveria del Mas de l'Artís se sap que és ocupada per una família d'origen romanès.

EMFITEUTES, RABASSAIRES I PARCERS

A mitjans segle XVII i el XVIII es produeix una polarització cada vegada més gran entre masos grans i masos petits. En els grans, com és el cas del nostre protagonista, no hi havia prou capacitat productiva per conrear totes les terres. Quan els feia falta mà d'obra s'havia de recórrer a dos tipus de treball extern a la unitat familiar: els mossos/minyones i els jornalers.

La majoria de jornalers eren petits propietaris que aspiraven a millorar el seu nivell d'ingressos. A partir del segle XVIII es parla de la fam de terra per part dels treballadors rurals que se sotmeteren a contractes abusius per accedir a petites superfícies de terra pedregosa. Els propietaris dels masos van estendre la pràctica dels contractes emfitèutics, que estaven formats per la cessió de petites parcel·les de terra a dits jornalers, a canvi d'una entrada en diners i el pagament d'un cens anual. Una modalitat d'aquesta pràctica fou el contracte de rabassa morta, que desembocà en el moviment rabassaire; contracte majoritari a les zones vitícoles de l'interior de Catalunya (el Bages, l'Anoia, el Penedès i el Vallès). Aquest tipus de contracte emfitèutic comportava que el jornal·ler es comprometia a millorar la terra, però en cas de la rabassa morta es concretava en la plantació de vinya en un termini d'anys.⁷⁷

El 12 d'agost del 1792, Josep Noya i Bartomeu establí el primer contracte de rabassa morta a Mas de l'Artís a favor dels germans **Josep** i **Ramon Escofet**, pagesos de Vilanova. Es tractava d'una peça de terra de sis jornals en la qual s'havia de plantar vinya. Dita terra estava dividida en

dues parts: muntanya i bosc; això volia dir que els germans Escofet havien d'adaptar el terreny muntanyós, creant feixes. El mateix contracte establia 9 clàusules que regulaven el bon conreu de la terra, les particions de la collita i altres disposicions merament protocol·làries, però importants per demostrar que es cultivaria la terra a “cos i costum de bon pagès”.⁷⁸ Tot seguit aporto les nou clàusules:

- L'obligació dels germans Escofet a conrear la terra a “cos i costum de bon pagès”, fórmula molt estesa a Catalunya. En cas contrari, l'hereu els faria pagar totes les despeses pertinents.
- La verema quedava partida en terços. Els germans Escofet es quedaven amb dues terceres parts de la collita, i en Noya es quedava la part restant. El gra quedava repartit en quarts: tres quarts per als Escofet i un quart per a l'hereu. Pel que fa a la palla, es repartia a mitges.
- Els germans Escofet podien percebre la brossa (residus vegetals o fems) que havien de menester de les terres del Mas per cobrir els sis jornals de vinya.
- Els Escofet havien d'avisar amb tres

dies d'antelació l'hereu, a l'hora de començar la verema.

- Obligació de batre el gra a l'era del Mas.
- Les vergues dels ceps s'havien de repartir a mitges entre els dos rabassaires i l'hereu.
- Els Escofet podien fer els colgats i capficats necessaris.
- La llenya seria per als Escofet.
- En el cas que els Escofet venguessin el domini útil, o la millora dels sis jornals, fos recuperat en primera opció per l'hereu.

El 1794 un nou emfiteuta firmava un contracte amb l'hereu. Aquest cop es tractava de **Cristòfol Brunet**, pagès de Sant Pere de Ribes. Els sis jornals que havia de treballar se situaven a la partida del Fondo d'en Gallart.⁷⁹ **Bernat Soler**, àlies “de la Casa Nova”, pagès de Canyelles, firmà un contracte de 60 anys, partint de l'1 de gener del 1796 al 31 de desembre del 1855. La peça de terra a treballar estava formada per camp i muntanya, on hi havia cultivades algunes oliveres, amb feixes. Es tractava d'una superfície de quatre jornals, i estava situada a

la partida del Fondo de la Pastera.⁸⁰ Les clàusules del contracte variaven una mica respecte de les esmentades anteriorment:

- Obligació de plantar vinya de bona qualitat.
- Conreu a ús i bon costum de bon pagès, havent de podar la vinya a dos borrons (protuberància de les plantes que conté el futur brot) i braguers, sense fer-ho més de dos cops.
- La meitat de la verema era per a Bernat Soler i l'altra meitat per a Josep Noya, que l'havia d'anar a buscar a la terra del jornalier.
- Tres quartes parts del blat collit eren per a Soler, la resta per a l'hereu, amb la lògica obligació de batre'l a l'era del Mas.
- La palla era repartida a mitges.
- Soler tenia l'obligació de plantar un garrofer a cada feixa i empeltar-lo. La despesa d'aquesta activitat anava a càrrec del jornalier. L'hereu es quedava amb la meitat de la collita de garrofes i l'oli.
- Obligació d'avisar amb tres dies d'antelació abans de començar la verema.

· Llibertat de fer els colgats i capficats necessaris.

· L'hereu es quedava amb l'herbatge i amb les pampolades (ve de *pàmpol*, full del cap). Si el bestiar (s'entén les ovelles) fes destrosses, el propietari havia de fer-se càrrec de pagar els danys, però no els bans.

· Les vergues dels ceps eren partides a mitges.

· Bernat Soler es faria càrrec del manteniment dels marges en cas de caure.

El 4 de febrer del 1798 es firmaren els dos últims contractes de rabassa morta. El primer fou amb **Francesc Via**, pagès de Vilanova. Es faria càrrec de quatre jornals i mig (tres i mig de muntanya i un jornal de vinya), situats a la partida dels Costarets.⁸¹ El segon contracte fou amb **Francesc Montaner**, mestre de cases de Vilanova. Se li adjudicaren tres jornals i mig (part plantada i part erma), situada al Fondo de la Pastera.⁸²

Avui dia, qui es fa càrrec de les terres del Mas és la família Torrents, procedent del Mas Torrents, al capdavant del qual hi havia en **Jaume Torrents**.

Panoràmica actual de Mas de l'Artís des del camí nou de Canyelles. Foto Aleix Salvó, desembre de 2019.

MOSSOS I MINYONES

Eren les persones que acceptaven el contracte de treballar i residir de manera permanent en una casa o masia a canvi d'un sou i de la manutenció. Durant l'heretat dels Ferrer trobem **Maria Bosch**; més tard, en el període del pubill Ramon Noya i la pubilla Maria Ferrer hi ha documentats **Josep Tort** de Cubelles, i **Sebastià Rosell**.

En el cens del 1824, encara en l'heretat dels Noya, apareix **Cristòfol**, de 20 anys; **Francesca Mestre**, de 18 anys i nascuda a Canyelles; i el seu germà **Josep**, de 12 anys.⁸³

El 1874 morí **Marcos Soler i Ill**, de 80 anys, vidu de **Vicenta Torrents**.^{84A}

través dels quints, trobem noms com els de **Josep Justino** (1831); **Josep Escofet** i **Jaume Bertran** (1833); **Manuel Deus**, **Joan Sidós** i **Antoni Borrell** (1834), **Joan Ferrer** i **Cristòfol Cuscó** (1835) i **Joan Soler i Plana** (1840-1841).⁸⁵

Un capítol a part es mereix el matrimoni Montané-Montaña. **Pere Montané i Vallés** (1920-1986), de molt jove, entrà com a jornalero a la sinya que Francesc Puig i Figueras tenia a la carretera de Sitges, prop de la Masia Nova. Durant la Guerra Civil i postguerra s'hi havia plantat carxofers i, posteriorment, pomers i algun presseguer. Hom recorda que durant la postguerra els guardes forestals s'encarregaven de vigilar les

terres i les hortes. Com que no eren suficients, es contractaven lladres per impedir els robatoris. A la sinya d'en Puig i Figueras hi havia dos pous d'aigua potable. Quan el barri de les Roquetes s'amplià i avançà a pas imparabile, també es construïren les infraestructures bàsiques, entre elles el clavegueram. Això va afectar un dels pous, que quedà contaminat.

Veient que el futur de la sinya passava per desaparèixer engolida per les Roquetes, Maria Francisca Puig i Olivella va prendre la decisió de vendre la sinya. En Pere Montané passà un període de tres o quatre mesos a la Plana, i d'allà fou traslladat a Mas de l'Artís. No només hi pujà

en Pere, sinó que també hi va anar la seva muller, María **Ángeles Montaña González** (1925-2008). L'Ángeles actuava com una minyona: cuinava i tenia cura de l'estança dins la casa dels hereus. En Pere no tenia la funció de masover, sinó que actuava com a encarregat de les tasques de jardineria i manteniment del Mas. Només tenia per sobre d'ell a la pubilla Puig. La seva estada al Mas començava cap al mes de maig fins a l'octubre, els mesos de més activitat. Durant la resta de l'any vivien a la casa del carrer de la Creu. L'Ángeles també tenia la custòdia de les claus de la casa Puig i Figueres, del carrer de Barcelona.⁸⁶

NOTES

- 1 La rompuda era l'encarregada d'arbres i la creació de les terres de conreu.
- 2 ACG/PN/NOT. 3-AHM.
- 3 ACG/PN/NOT. 18-AHM, ACG/PN/NOT. 41-AHM, ACG/PN/NOT. 38-AHM, i ACG/PN/NOT. 51-AHM.
- 4 ACG/PN/NOT. 158-AHM.
- 5 ACG/reg.3006.
- 6 ACG/PN/NOT. 116-AHM.
- 7 ACG/PN/idem.
- 8 APSMG/PN
- 9 Ídem.

- 10 CARBONELL I VIRELLA, V., *Noms de lloc de Vilanova i la Geltrú*, 2a edició, Vilafranca del penedès: IEP, 2020, p 226 i 300.
- 11 Primer hereu de Can Ferrer de Llacunalba.
- 12 ACG/FM/HISD/FISC/Cadastre de 1739.
- 13 LLORACH I SANTÍ, S., *Castellví de la Marca. Passat, present i paisatge*, 2000, pàg. 228.
- 14 APSAA/MAT/Llib. 31/Fol. 252.
- 15 CAMPS I ARBOIX, J. de, *Les cases pairals catalanes*, 4a edició: Ed. Destino, Barcelona, febrer de 1973.
- 16 Ídem
- 17 APSAA/OB/Llibr. 9/Fol. 288.
- 18 ACG/PN/Carles Cassany/Manual de Testaments (1768-1771)/Sign. 82/Fol. 68.
- 19 ACG/PN/Francesc Romeu/Manual de Capítols, testaments i inventaris/Sign. 210-AHM.
- 20 ACA/RA/Plets civils/ref. 11.787
- 21 APSAA/OB/Llibr. 10/Fol. 228.
- 22 ACG/PN/Francesc Romeu/Capítols, testaments i inventaris (1762-1771)/Sign. 210-AHM/Fol. 154.
- 23 APSAA/BAP/Llibr. 6/Fol. 37
- 24 ACG/PN/Joan Montserrat/Manual de 1777/Sign. 89/Fols. 319-321v
- 25 ACG/PN/Joan Montserrat/Manual de 1777/Sign. 89/Fols. 319-321v
- 26 ACG/PN/Joan Montserrat/Manual d'Inventaris/Sign. 86/Fol. 128
- 27 DIVERSOS AUTORS; *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau editors, juny 2005.
- 28 APSAA/OB/Llibr. 11/Fol. 319v
- 29 ACA/RA/Plets civils/Top. 13.253.
- 30 ACG/PN/Gerard Cassany/Manual quart de Testaments (1797-1803)/Sign.122/Fols.492-493.
- 31 ACG/PN/Joan Aldivert i Miró/Manual de 1796/Sig.131/Fols. 268-269.
- 32 APSMG/DES/Llibr. 4/Fol. 468.
- 33 Els capítols matrimonials es firmaren el 5 de desembre de 1790. ACG/PN/Joan Aldivert i Miró/Manual de 1790/sign. 149/Fols. 395-402.
- 34 SOLER, R., *Emigrar per negociar. L'emigració a Amèrica des de la Comarca de Garraf: el cas de Gregori Ferrer i Soler, 1791-1853*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, Col. Triangle , 2003. Sobre el plet amb la família Raventós i Soler: ACG/PN/Antoni Vidal i Ballester/Manual de 1835/Sign. 320/Fol. 76-80.
- 35 APSAA/BAP/Llibr. 11/Fol. 300.
- 36 Arbregenealògic facilitat per Paquita Roigi Galceran.
- 37 ACG/PN/Joan Fuster/Manual (1835-1836)/Sign. 323/Fol. 14.
- 38 APSMG/DES/Vol. 5/Fol. 448.
- 39 ACG/Reg. 1553-Ll. núm. 698 o ACG/FM/HISD/Amillaments urbans i rústics.

- 40 *Diario de Villanueva y Geltrú*, ed. 22 de juliol de 1875.
- 41 ACG/PN/Joan Puig i Carsí/Sign. 50
- 42 ACG/POB/RCM/NA/Sign../Fol. -1844.
- 43 ACG/PN/Francesc d'Assís Urgellés/Protocol/Sign. 467.
- 44 ROIG I ESTRADÉ, P., *Masies del Garraf 2*. Vilanova i la Geltrú:El Cep i la Nansa, 2000, p. 18-19.
- 45 ACG/Amollorament o fitació del terme/Sig. 2.968.
- 46 ACG/Censos i estadístiques agrícoles (1690-1939)/Sig. 4.360
- 47 PUIG I ROVIRA, F.X., *Diccionari Biogràfic de Vilanova i la Geltrú*. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú i El Cep i La Nansa, 2003, p. 260.
- 48 CASTELLS I URGELLÈS, A., *Un passeig pels carrers i per la història de la Geltrú*, *La Geltrú*, 6, març del 1999.
- 49 *Diario de Villanueva y Geltrú*
- 50 Ídem.
- 51 Ídem.
- 52 *Democràcia*
- 53 FERRER, A., ANGUERA, A., *Llibre dels gegants i demés entremesos populars de Vilanova i la Geltrú*. 2a edició. Vilanova i la Geltrú:El Cep i la Nansa, feb. 2009, pàg. 79. Bibl. Antina
- 54 ACG/FM/OU/Obres particulars: Foment d'Obres/Exp. 298-1943/Top. 3.023.
- 55 ACG/FM/OU/Obres particulars: Foment d'Obres/Exp. 28-1948/Top. 3.030
- 56 ACG/FM/OU/Obres particulars: Foment d'Obres/Exp. 73-1953/Top. 3.043
- 57 ACG/FM/OU/Obres particulars.Foment d'Obres.
- 58 PUIG I ROVIRA, F.X., Op. cit.
- 59 RIPOLL I MASFERRER, R., *Elements de la casa tradicional*. Figueres: Brau ed., desembre del 2016, pàg. 89.
- 60 ACG/Reg. 2998 i 2999.
- 61 ACG/PN/39-AHM.
- 62 ACG/PN/58-AHM.
- 63 ACG/Reg. 3005 i ACG/PN/58-AHM. De Francesc Gallart curiosament ha quedat el topònim Fondo del Gallard, nom que figura en un mapa que denomina una curta depressió situada a tramuntana del Mas de l'Artís, entre el Fondo de Cal Ramonet i el Camí Vell de Canyelles. El fondo és tributari del torrent de les Oliveres, capçalera de la Pastera.
- 64 ACG/PN/60-2-AHM
- 65 ACG/PN/Joan Montserrat i Serra/Manual de 1760/Sign. 12/Fol. 217-218v. I ACG/PN/Carles Casany/Manual de 1768/Sign. 69
- 66 ACG/POB/Censos de població/Cens de 1873/ref. 2650/Fol. 236.
- 67 ACG/POB/Censos de població/Padró de 1876/ref. 2651/Fol. 205.

- 68 ACG/reg. 2687/Fol. 289.
- 69 *Diario de Villanueva y Geltrú*/Ed. Novembre de 1890.
- 70 AHAT/PAR/BP/PSM/BAP/Llibr. IV/Fol. 20.
- 71 *Diario de Villanueva y Geltrú*, edicions del 23 i 25 d'octubre de 1892.
- 72 ACG/FM/POB/Padrons municipals d'habitants/Padró de 1913.
- 73 ACG/FM/POB/Padrons municipals d'habitants/Padró de 1930/Districte 5º Afores/sign. 6.226.
- 74 Testimoni verbal d'Antònia Montané Montaña.
- 75 Ídem.
- 76 Ídem.
- 77 DIVERSOS AUTORS; *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau editors, juny 2005, pàg 25.
- 78 ACG/PN/Joan Aldivert i Miró/Manual de 1792/Sign. 150/Fol. 442.
- 79 ACG/PN/Joan Aldivert i Miró/Manual de 1794/Sign. 141/Fol. 160
- 80 ACG/PN/Joan Aldivert i Miró/Manual de 1796/Sign. 131/Fol. 209.
- 81 ACG/PN/Joan Aldivert i Miró/Manual de 1798/Sign. 117/Fol. 47.
- 82 Ídem./Fol. 49.
- 83 ACG/FM/POB/Censos de poblaci6n/Cens de 1824.
- 84 ACG/FM/POB/RCM/OB/ref. 2681/núm. 85
- 85 ACG/FM/SM/Quintes/ref. 2290
- 86 Testimoni verbal d'Antònia Montané i Montaña.

FONTS I BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

ARXIUS:

- Arxiu Parroquial de Sant Antoni Abat (APSAA)
- Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú (APSMG)
- Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona (AHAT)
- Arxiu Comarcal del Garraf (ACG)
- Arxiu de la Corona d'Aragó
- Arxiu Històric Municipal de Sant Pere de Ribes
- Arxiu fotogràfic Vicenç Carbonell i Virella
- Xac Premsa.

BIBLIOGRAFIA:

CARBONELL I VIRELLA, V., *Noms de lloc de Vilanova i la Geltrú*, 2a edició, Vilafranca del penedès, IEP, 2020.

CASTELLS I URGELLÈS, A., *Un passeig pels carrers i per la història de la Geltrú*, La Geltrú, 6, març del 1999.

DE CAMPS I ARBOIX, J., *Les cases pairals catalanes*, 4ª edició, Barcelona, Ed. Destino, febrer de 1973.

DIVERSOS AUTORS, *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau edicions, juny del 2005.

DOREL-FERRÉ, G., *Los orígenes del capital industrial catalán: el ejemplo de la familia Puig de Vilanova i la Geltrú*, Revista de Historia Industrial, 8, 1995.

ESQUERDA-BOSCH, M., *La ciutat de Vilageltrú. Atlas literari*, Vilafranca del Penedès, IEP, 2020.

FERRER, A., ANGUERA, A., *Llibre dels gegants i demés entremesos populars de Vilanova i la Geltrú*, 2a edició. Vilanova i la Geltrú: El cep i la Nansa, 2009. Bibl. Antina.

GARCIA I SOLER, X., *Vilanova i la Geltrú i el seu gran Carnaval*, Barcelona, Ed. Pòrtic, 1972.

LLORACH I SANTÍS, S., *Castellví de la Marca. Passat, present i paisatge*, treball d'investigació inèdit, 2000.

MARTÍ I MARTÍ, C., *Vilanova i la Geltrú 1850-1975. Volum 1. Expansió i Crisis de la Indústria i de la Democràcia 1850-1936*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, Bib. Antina, 1997.

PUIG I ROVIRA, F.X., *Diccionari Biogràfic de Vilanova i la Geltrú*, Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú i el El Cep i la Nansa, 2003.

RIPOLL MASFERRER, R., *Elements de la casa tradicional*, Figueres: Brau editors, 2016. Col. Eines i feines

ROIG I ESTRADÉ, P., *Masies del Garraf 2*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2000.

SOLER, R., *Emigrar per negociar. L'emigració a Amèrica des de la Comarca del Garraf: el cas de Gregori Ferrer i Soler, 1791-1853*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, Vilanova i la Geltrú, 2003. Col. Triangle.